

MORAVŠTÍ LÉKAŘI – SPISOVATELÉ V POVÁLEČNÉM OBDOBÍ

MUDr. Svatopluk Kaš

Neurolog, Praha

Morava byla vždy kulturní oblastí republiky, zvláště její centra Brno a Olomouc. A na jejím kulturním rozvoji se podíleli značnou měrou i moravští lékaři. Z jejich velkého počtu jsem vybral čtyři lékaře v poválečné době, kteří nejsou tak obecně známi, ale nepochybně se svým dílem zapluli do české literatury. Jsou to Josef Sajner, Eduard Wondrák, Milan Slavětinský a Pavel Jansa.

Josef Sajner, historiograf moravské medicíny, se narodil 6. 7. 1909 ve Slavkově u Brna. Zemřel v Brně 29. 12. 1992. Promoval na lékařské fakultě brněnské Masarykovy univerzity v r. 1934. Po krátké praxi v Třebíči se stal pracovníkem histologicko-embryologického ústavu v Brně u profesora Jana Floriána. Po zavření vysokých škol v r. 1939 pracoval jako lékař nemocenské pojišťovny. Hned po válce se vrátil na fakultu a pracoval ve farmakologickém ústavu Jiřího Štefla a v letech 1958–1963 byl pověřen jeho vedením. Zabýval se hlavně vlivem některých léků na organizmus, napsal Úvod do obecné farmakologie a Návod ku psaní receptu (1960). Postupně se stále více zajímal o historii medicíny a tento zájem v jeho práci postupně převládl. V r. 1963 se stal docentem dějin lékařství. Ve vyšším věku vystudoval i filozofickou fakultu, obor historie a doktorem filozofie se stal v r. 1983 a v r. 1990 po pádu komunismu profesorem dějin lékařství na brněnské univerzitě. Stal se jakýmsi neoficiálním historiografem moravské medicíny, i když publikoval i o lékařích jiných. Jeho bibliografie zahrnuje práce o jeho učitelích Františku Karlu Studničkově a Janu Floriánovi, dále o dalších brněnských vysokoškolských pracovnících Bohuslavu Boučkově a Rudolfo Vanýskovi, o slavných českých lékařích a přírodovědcích minulosti, jako byl Jan Jesenský, Marcus Marci z Kronlandu, Johann Gregor Mendel, Jan Ev. Purkyně či Josef Škoda. Z cizích vědců publikoval o Williamu Harveyovi, Marii Curie-Sklodowské, Carlu Linné a Sigmundu Freudovi. Sajner byl i překladatel. Z němčiny přeložil knihu H. Glase-
ra Objevitel člověka – Od Hippokrata k Pavlovovi, kterou doplnil rozsáhlejší statí o dějinách české medicíny (1959) a Vývoj moderního lékařství (1963).

Jeho odborný a literární profil doplním ještě několika osobními řádky. Profesor Sajner byl vždy gentleman v tom nejlepší smyslu. Měl své zásady, které vyplývaly jednak z jeho pevného náboženského přesvědčení a jednak z jeho historických studií i dlouholetých zkušeností. Své pevné stanovisko zastával, i když to nebylo zvláště pro vysokoškolského učitele žádoucí. Miloval své Brno a uměl o všech místních památkách kouzelně vyprávět. Ve styku jak se studenty, tak i se všemi autoritami nepoužíval nikdy oslovení „soudruhu“, ale vždy jen „pane kolego“ či „pane“. To hezky dokresluje jedna historka z dob normalizace.

Docent Sajner byl kdysi v dobách hluboké totality povolán na Okresní výbor KSČ. A zde mu soudruzi vytýkali, že chodí často do kostela. Byl opakovaně viděn – měli přesné

informace – v neděli buď v dominikánském kostele u Sv. Michala, nebo u augustiniánů u Sv. Tomáše či u minoritů u Sv. Jana. „Tohle, soudruhu docente, svědčí o vašem nemarxistickém světovém názoru, a to je pro učitele naší vysokoškolské mládeže krajně nevhodné jednání, které dává špatný příklad.“ Sajner návštěvu kostelů nijak nepopíral. „Samo sebou, pánové, chodím do brněnských kostelů. Vždyť tu máme nádherné umělecko historické památky, které jinde nejsou jen tak k vidění. U Sv. Michala je například raně středověká křížová chodba s žebrovou klenbou, to je něco úžasného. Nebo u minoritů jsou nástěnné pašijové malby z přelomu 15. a 16. století a u Sv. Tomáše tam je přece na hlavním oltáři obraz od Maulbertsche a pak je tam i stará parlářovská Pieta. Pánové, nad tím se musí srdce každého kunsthistorika zaradovat. Jestli jste to ještě náhodou neviděli, já vás tam kdykoliv s radostí provedu“. – Členové výboru ztuhlí. Pozvání na prohlídku se rozpačitě vyhnuli a návštěvu kostelů raději přešli. Konečně historik může mít takové zájmy. A aby aspoň něco, tak mu vytkli tu nesoudružskou titulaturu.

Vynikající chirurg a autor mnoha prací z historie medicíny, člověk s mnohostrannými kulturními zájmy Eduard Wondrák se narodil 27. 10. 1919 v Žatci. Mládí strávil v Praze, kde vystudoval lékařskou fakultu, kde promoval v r. 1951. Nejprve pracoval na chirurgii v Litoměřicích u primáře Rudolfa Špeliny, který byl vynikající chirurg a dělal operace v té době v okresních nemocnicích nevidané. Kratší dobu pak působil na poliklinice v Lovosicích. V r. 1956 se mu podařilo získat místo na chirurgické klinice v Olomouci u profesora Vladimíra Rapanta (což nadšeně využil, i když zde měl značně nižší plat). Rapanť byl nejen vynikající chirurg, ale i člověk, a Wondrák na něj vděčně vzpomínal. Hned se dostal na „úrazovku“, která se stala jeho osudem. Stal se traumatologem a ortopedem, postupně napsal i skripta pro mediky a desítky odborných prací. V r. 1965 byl habilitován z traumatologie. Na klinice v Olomouci pracoval až do r. 1984, kdy odešel na odpočinek. Byl navržen i na profesora, ale tento titul mohl získat až po listopadu 1989.

Wondrák byl skvělý chirurg, kterého jeho spolupracovníci nejen milovali, ale vážili si ho a měl u nich bezbřehou autoritu. O tom svědčí jedna historka z úrazové ambulance.

Na úrazovou ambulanci v Olomouci přivezli pacientku s polytraumatem. Hned byl zavolán vedoucí traumatologie docent Wondrák. Jakmile poraněná viděla člověka v bílém plášti, začala naříkat: „Pane doktore, proboha, pomozte mi, mě porazilo auto.“ – „Počkejte paní“, zarazil ji zřízenec na ambulanci, „od toho je tady pan docent Wondrák, aby rozhodl, jak se vám to stalo.“

Nyní přejdu k jeho druhé úspěšné aktivitě, a to k historii medicíny. Začalo to ještě v Litoměřicích. Hledal na hřbitově místo, kde byl pohřben K. H. Mácha, než byl převezen na Vyšehrad. A zde na hřbitově našel hrob Vincence Bochdaleka. Vzpomněl si na Bochdalekovu kýlu, seznámil se s míst-

ním archivářem dr. Mackem a začal se zajímat o lokální historii. Napsal Historii zdravotnictví na Litoměřicku, ta vyšla v r. 1968, a pak již následovaly další a další práce: O Bochdalekovi, o Videňském Josefinu a podílu lékařů z Čech a Moravy na jeho činnosti, o dr. Německém o prvních pítvách, celkem přes 150 sdělení. Pustil se i do tří rozsáhlejších prací. První byla velká monografie Albert Schweitzer (1968), ke které shromáždil obrovské množství materiálu, má snad o něm největší archiv u nás. Druhá byla kniha Krev smly deště (1989). Zabývá se prusko-rakouskou válkou v roce 1866 a jejími zdravotnickými důsledky. Líčí bitvy v Čechách i na Moravě, tragedii tisíců lidí, kteří byli přitom zabití či zmrazení a následnou epidemii cholery. Všimá si tehdejší válečné chirurgie, obdivuje obětavost lékařů i prostých zdravotníků a současně kritizuje bezohlednost a nekompetenčnost velení obou armád. Je to vysoce humanistické dílo. Tragicky zesnulý historik L. Niklíček o ní psal: „Bez nadšázky možno říci, že válka v r. 1866 se dočkala svého H. Dunanta a svých Vzpomínek na Solferino.“ Třetí zajímavá větší Wondrákova práce byla o moru: Černá smrt v historii našich zemí, ta vyšla až posmrtně v r. 1997.

Byl i básník, autor elegických a lyrických básní, které vyšly ve dvou sbírkách Pět kouzel a jiné básně (1979) a Ohlédnutí (1994). Podle jeho scénáře z mladistvých dob natočil režisér Makovec film Případ dr. Kováře.

Profesor Wondrák vytvářel po téměř 20 let kouzelné novoročenky, ke kterým používal reprodukce starých lékařských tisků s vlastními komentáři, které z nich tvořily pozoruhodná humorná grafická díla.

Zemřel uprostřed práce ve své milované Olomouci 10. 4. 1996.

Milan Slavětinský (20. 1. 1931 – 2001). Narodil se na Hané ve Velkém Týnci a tomuto kraji zůstal věrný. Měl dosti zajímavý jak profesní, tak i spisovatelský život. Po promoci na Palackého univerzitě pracoval jako zubní lékař na několika místech severní Moravy (Bohumín, Přerov, Rýmařov, Šumperk, Prostějov). Zvláště oblíbeným, pokud je to u zubního lékaře vůbec možné, byl u svých dětských pacientů. Z tohoto životního období je mnoho historek: Jednou ošetřil na dětském zubním oddělení malou dívku. Po ošetření zapisoval ještě něco do karty, když v tom se k němu ode dveří tryskem vrátila ta malá pacientka, vyšplhala se mu na klín, pohladila ho po tváři a dala mu hubičku. Stomatolog zkoprněl, ale byla to pro něj, jak pak říkal, jedna z nejhezčích odměn za ošetření.

Jednou ošetřoval zanedbaný chrup jedné venkovské pacientce. Musela k němu několikrát. Po posledním „sezení“ vytáhla z kabely papírový pytlík s pěti vejci a povídala: „Prodávám je po dvou korunách, ale vám, pane doctore, když jste si se mnou dal takovou práci, vám je nechám po koruně.“

Z Olomouce jezdil dr. Slavětinský na své pracoviště do Šumperka vlakem, obvykle s kolegou MUDr. Isidorem Krestinem. Ten sedával rád u otevřeného okna. Provívající větřík mu dělal moc dobře, nikoliv však Slavětinskému, kterého z průvanu často bolela hlava i paranazální dutiny. Dr. Krestin se mu smál: „Taková pověra, kolego, že na to

věříte. Já tak sedávám pořád a nikdy mě hlava nebolela.“ Seděli později spolu v restauraci. Dali si oba rýžový nákyp se švestkami. Najednou se dr. Krestin zkroutil a chytl se za břicho. Vykřikl zoufale: „Můj žlučník!“ Tu se ozval klidným hlasem dr. Slavětinský: „Pane kolego, taková pověra! Já to jím také a bez obtíží. Že na to věříte.“

Ale kromě stomatologie jej lákala stále víc historie medicíny. V r. 1969 se stal asistentem na katedře sociálního lékařství (sem patřila i historie medicíny). Zde byl žákem známého historiografa profesora MUDr. Miloslava Matouška. A teď začal pilně publikovat. Z velkého množství jeho děl, bylo jich přes 150, se zmíním o pracích o moravských lékařích: o slavném profesoru anatomie Janu Janoškovici, o historiku Gustavu Gellnerovi, který zahynul v koncentračním táboře, o prostějovském starostovi, básníku, prozaiku a moravským buditeli Ondřeji Přikrylovi, o výše uvedeném kolegovi Eduardu Wondrákovi, o profesoru vnitřního lékařství Karlu Amerlingovi a dalších. Byl spoluautorem sborníků Z dějin olomoucké univerzity a 40 let lékařské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a 90 let Fakultní nemocnice v Olomouci (1896–1986). V r. 1982 se stal docentem a v r. 1990 profesorem sociálního lékařství a vedoucím katedry na olomoucké lékařské fakultě.

Jeho dalším koníčkem bylo sbírání historek, anekdot a aforismů ze zubařského prostředí. A on je nejen sbíral, ale sám si je i vymýšlel a upravoval. Byl mým spolupracovníkem a spoluautorem knížky Medicínské historky z Moravy (1990), do níž mi dodal mnoho materiálu z olomoucké fakulty a ze zubních ordinací po celé severní Moravě. V r. 2001 napsal sám hezkou knížku medicínských histerek pod názvem Olomoucký Aeskulap se usmívá.

Kromě toho napsal i velké množství zdravotně výchovných článků a brožur a byl přispivatelem do regionálních časopisů články o kultuře.

Jeho medailónek uzavřu jeho vlastním aforismem, který svědčí o jeho smyslu pro humor a o schopnosti dělat si legraci i ze svého oboru: Zubní protetika je okrasné klempířství.

Je velká škoda, že jeho dílo není tak známé, jak by si jistě zasloužilo.

Poslední medailónek je o Pavlu Jansovi. Je nejmladším z uváděných autorů a jeho dílo ještě není z daleka uzavřené. Narodil se 27. 5. 1942 v Prostějově. Po promoci na tehdejší Purkyňově, nyní Masarykově, brněnské univerzitě působil nejprve v Brně a potom až dodnes na olomoucké lékařské fakultě jako patologický anatom. Kandidátem věd se stal v r. 1967, docentem v r. 1975, doktorem věd v r. 1977 a profesorem v r. 1983. Byl nejmladším kandidátem a doktorem věd v republice. Soustřeďuje se hlavně na otázku buněčných obranných reakcí, imunity, transplantací. Mimo množství odborných prací je i poradcem farmaceutických firem a nakladatelství Epava a spolupracuje s rozhlasem a televizí. Z jeho vysokoškolské praxe uvedu i jednu historiku, jak se může i zkušený lékař někdy mýlit.

Do Jansovy pracovny vstoupil kdysi asistent MUDr. Aleš Pastrňák, nyní již docent, a sděloval mu, že jedna studentka mluvila na praktikách o známém pražském profesoru X ja-

ko o Pepíkovi, a že s ním byla na obědě. A o týden později omlouvala svou nepřítomnost tím, že u nich byl na návštěvě americký velvyslanec. A jaká je to prý legrace, že ho nezná z Washingtonu, ale z Tokia. A k dovršení všeho že jí vypadla při zápočtu z indexu fotka jedné známé herečky, národní umělkyně, o níž prohlásila, že je to její babička, a nabízel mu, že by obstarala její fotku s autogramem, že by ji „babi“ ochotně poslala. To už bylo samo o sobě dost. A navíc ještě ta dívka začala chodit s francouzskou holí a všude vypráví, že se zranila při seskoku padákem. To už bylo pro profesora Jansu příliš. Zavolał kolegovi na psychiatrickou kliniku. Řekl mu, že tu má studentku s jasnými megalomaničtými bludy a že má podezření, že jde o začínající schizofrenii, a požádal ho, aby se na ni podíval a vzal si ji do péče. Ale psychiatr si nechal zopakovat jméno té studentky a pak se rozesmál: „To bys tomu dal. Já tu rodinu dobře znám, její otec je diplomat a opravdu byli nějakou dobu v Americe a Japonsku. A ta herečka je fakt její babička a profesor X je opravdu starý přítel rodiny. A i to s tím zraněním může být pravda, rodiče si mi stěžovali, že se jim holka zbláznila do parašutizmu“. A tak z diagnózy schizofrenie sešlo.

Profesor Jansa se stává – i když publikuje teprve asi deset let – významným spisovatelem. Zprvu se věnoval hlavně detektivním příběhům z medicínského prostředí. Jeho prvotina *Začalo to Belmondem* obsahuje tři příběhy spojené s postavou patologického anatoma Slezáka a kriminalisty Ježka. V letech 1991–1999 následovaly další krimi povídky: *Smrt je nejlepší kádrovák*, *Nás nedostanou*, *Pod svícem tma*, *Všechno je na prodej*, *Setkáni*, *Hříšní lidé v bílém*, *Hříchy českých doktorů*, *Pokušení českých doktorů*, *Ráj není pro mrtvé*, *Zabiješ, pokradeš, sesmilniš* a *Podraz*. V této době napsal i dvoudílný romantický příběh *Doktoři nejsou andělé* a *Doktoři přejí lásce*.

O svých detektivkách napsal: Mé knížky jsou v prvním plánu určeny k neváznému pobavení, až v druhém plánu se mi tam začali objevovat reální lidé, žijící v této zemi v reálných až modelových situacích. Všichni citují Shakespeara, že je třeba životu nastavovat zrcadlo. Já myslím, že to jde i v takové nevázné próze. Víím, že moje detektivky nevejdu do čítanek, ale co je to literatura? To, co je v čítančkách, nebo to, co lidé doopravdy čtou?

A o kousek dále: Jsou to takové pohádky pro dospělé. Příběhy, které se nestaly a ani dobře stát nemohly. Jejich hrdiny jsou zaměstnanci nemocnic a lékařských fakult. Pokud se v nich někteří lidé poznávali, ujišťuji je, že to nebyli oni, ale odkoukané klíčové momenty jejich jednání, řečeno s Anatolem Francem „byla to jejich ubohost, chtíče a imbecilita.“ Autora pak blaží, když někdo řekne: „To nečtete, on nás pomlouvá.“ Oni to pak čtou o to pozorněji.

Ke konci minulého století se obrátil Jansa k závažnější problematice. Román *Nepoučitelní* (1995) je o údělu lékaře, který doplatil na všechny dějinné zvraty 20. století. Především ve spisovatelově tvorbě se stal román *Gaudeamus* (1999), vynikající černá groteska ze současných českých dějin. Líčí osudy českého lékaře, bývalého univerzitního docenta, který se z ciziny vrátil do malicherných poměrů a žabomyších válek na své někdejší vysoké škole. Je to kruté zrcadlo českých sebeklamů, ukazující tragedii, již byl pro náš národ rozpad Rakousko-Uherska. Dalším vynikajícím románem je *Nejlepším se neodpouští* (2000). V prolínání časových rovin prožívají hrdinové-lékaři traumata posledních šedesát let u nás. Následoval špiónážní thriller z farmaceutického a lékařského prostředí *Muži žijí dvakrát* (2001) a zatím poslední dílo *Tajnosti Renaty L.* v němž pomocí paradoxů odhaluje relativity lidských soudů (2002). Můžeme se těšit na další knihy tohoto autora, jehož dílo ještě není ukončené.

Uvedené medailónky jsou jen malým příkladem literární činnosti moravských lékařů v poválečné době. Abych ukázal široké spektrum lékařů spisovatelů, uvedu stručně další jména.

Po válce doznívá činnost brněnského profesora dermatologie, romanopisce a básníka Antonína Trýba (1884–1960) a brněnského farmakologa, autora detektivek a esejů Jiřího Štefla (1904–1961). Z pozdějších jmenuji básníky Dušana Cveka (1926), Jaroslava Valeníka (1928), pišícího pod jménem Jan Vinařický, a praktického lékaře z Beskyd Josefa Kořenka (1943). Jsou zde prozaici Pavel Hříň (1943), brněnský chirurg, autor románů z medicínského prostředí Petr Čerbák (1948), autor vědecko-fantastických povídek stomatolog Jiří Štěpek (1953). Dobrodružné romány pro děti psal praktický lékař Bohumír Fiala (1915–1979), cestopisy brněnská dermatoložka Ludmila Uličná-Autratová (1920–1997). Kromě Slavětinského sbíral medicínský humor i brněnský psychiatr Milan Bouchal (1925). Je zde dramatik a muzikant gynekolog Jan Zháněl (1931), dále autoři umělecko-historických studií neurolog z Moravské Třebové Ladislav Loubal (1924–1997) a brněnský imunolog Leopold Pospíšil (1925). Populární eseje psal ostravský gynekolog a sexuolog Radim Uzel (1940). Novým jménem je zde brněnský chirurg Jiří Ochmann (1940), autor memoárů ze svého služebního pobytu v Africe. Nemohu ani vynechat další historiografy moravské medicíny profesora sociálního lékařství v Olomouci Miloslava Matouška (1900–1985) a brněnského Vladimíra Zapletala (1900–1983).

Tento neúplný výčet ukazuje značný podíl moravských lékařů na české literatuře.